

ՀԱՅԿ

ՀԱՆԴԵՍ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆ

HAİK

AN ARMENIAN JOURNAL

Edited by M. S. Gabriel, M. D.

New York, N. Y.

Vol. IV, 1894

«ՀԱՅԿ» ՆՈՐԱԳՈՅՆ ՀԱՍՑԷՆ Է
232 West 21st St. New York

ԲՈՎԱՆԴԱՆՈՒԹԻՒՆ

Փրկութիւնը թէ կորուստ.— Մատենադարանի մասին. Մտուգարանական Բառարան 4. Հիւնքնարայէն ժողովրդի.— Տեղական ու Ազգային լուրերը և մանր թղթակցութիւնք:

— Կը յուսամք թէ մեր երիտասարդ ընթերցողը չպիտի կարծեն թէ ներկայ թուոյ առաջնորդողն «Փրկութիւն» թէ կորուստ՝ դրուած է յուսահատական ոգով. մեր նպատակն է ցուցնել թրքահայոց ներկայ վիճակին ահաւորութիւնն, և աւելի որոշ կերպով զգացունել մեր ազգային ճգնաց համար աւելի շրջաճանց և իմաստուն ղեկավարութեան մի հարկն: Գոհ եմք տեսնելու— ինչպէս ընթերցողը թերթիս մանր լուրերուն մէջ պիտի գտնեն— որ մեր եռանդուն երիտասարդք սկսած են վերջապէս օտարամիտ առաջնորդութենէ հրաժեշտ առնուլ:

— Պոսթմոնի մէջ հայ խմբակ մի մտադիր է ձեռնարկել հակ-ընկերվարական հրատարակութիւններ անել փոքր տեսակներու ձեւին տակ:

— Թղթակից մի կը գրէ թէ «Հայք» ի նախորդ թուոյ մէջ զգուանքով կարդացեր

է սա խօսքն «Ռուսիա բնական պաշտպանըն է Հայոց»: Մեր պարզամիտ քննադատն պարտի գտնուել, ինչպէս ամեն Հայ գիտէ, որ հզօր դրացին տկար դրացուն բնական պաշտպանն է, և թէ հետեւապէս Ռուսիա իբրեւ մեր միակ քրիստոնեայ և քաղաքակիրթ դրացին, կոչուած է պաշտպան հանդիսանալ մեզ: Հայաստանեայք, հասարակ ժողովուրդն արդէն այդ տեսութեամբ կը նային Ռուսիոյ, և ներելի է մեզ յուսալ թէ օր մի Ռուսիա պիտի զգայ իւր կոչում և կատարէ իւր դրացական պարտաւորութիւն:

— ՀԱՅԿԻ բաժնեգրին այլ և այլ երկիրներէ յղելու դիւրին միջոցներ կան. Եգիպտոսէն կարող են մի քանի բաժանորդագրի գումարն մեզ հասցունել գոյնի լիօնէի փոխանակաբով. Ռուսիայէն՝ ռուսական թուղթի թղթադրամ յղելով. Եւրոպիոյ զանազան կողմերէն մամտա տը փոսթով կամ ամերիկեան տուրք թղթադրամ ծրարելով յանձնարարեալ նամակի մէջ:

— Շնորհակալութիւն առ մեր այն ազգայինս որ Պուլկարիոյ ... քաղաքէն հանգանակելով յղեցին առ ՀԱՅԿ 80 Փրանք:

— Առ հրատարակիչս Primary Geography (FRYE ի Պոսթմոն), որոյ ստացանք մէկ օրինակն: — Առ հայրենակից ոմն (ի Պանկոյ), որ յղած է մէկ տուրք նուէր:

Փ Ր Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Թ Է

Կ Ո Ր Ո Ւ Ս Տ

Ա.

Թրքահայոց կացութիւնն ևս քան զիս
կը վատթարի: Իրաց վիճակին տեղեակ ա-
մեն զգայուն Հայ, աշխարհի ո՛ր մասին
մէջ ալ որ գտնուի, չի կրնար չհարցնել
թէ ի՞նչ է ներկայ վիճակին նշանակու-
թիւնն և դէպ ո՞ւր կը տանին զԱզգն այս
յուզմունք:

Այս հարցման ոմանք կը պատասխա-
նեն թէ Հայոց յեղափոխական կուսակցու-
թիւն մի, սոսիալիստներ ունենալով ի գը-
յուխ իւր, ապստամբութիւն կը նիւթէ
թուրք պետութեան դէմ, և Գում. Գա-
փուի դէպքն իբրեւ նախաքայլ անելէն ի
վեր ամ քան զամ զօրացած, տարածուած
և աւելի մեծ շարժումներ կատարած է,
այնպէս որ Սուլթանն և բովանդակ օսմա-
նեան ուժերն սարսափեր, զարհուրեր, գը-
րեթէ նուաղելու են եղեր: Այսպիսի և ա-
ւելի ուժգին խօսքեր արձակուած են
վերջերս Հայ ժողովոց մէջ ի նիւտ Երբ:

Կուսակիցներն քաջալերելու դիտու-
մով այդ կարգի խաբուսիկ մեծախօսու-
թիւններ որոտացող ռամկավարներն շատ
աւելի փնտա կը բերեն քան պարզամիտք
կը կարծեն: Այդպիսիք ժողովուրդն կը
վարժեն փրցողութեան սնապարծութեան և
սնամէջ խրախուսանաց: Այնուհետև ո՛վ
որ համարձակի իրեն ներկայացունելու
ճիշդ սրպիսի որ են, իբրեւ յոռետես և
չարաբան կը նկատուի և գարշելի կը հան-
դիսանայ:

Սակայն կան զգոնամիտ Հայեր որք
պատիր քաջալերութեամբք օրորուիլ չեն
սիրեր, այլ մանաւանդ իմանալ ճիշդ իրո-
ղութիւններն և ըմբռնել վիճակին վտան-
գաւոր և տխուր կողմերն: Եւ մեք այդ-
պիսեաց ահա կ'ուզղեմք ներկայ խորհր-
դածութիւններն:

Բ

Յայտնի է թէ 1840ական թուականնե-
րուն Կ. Պոլսոյ Հայոց մէջ կրթասիրական
շարժումն զօրանալ սկսաւ, և երբ բանի-

մաց ու ուսեալ ազգայիններ բողմացան,
ազգային գործոց վարչութիւնն ևս ազնու-
ապետականէ կամ ամիրայականէ վերա-
ծուեցաւ հանրապետականի, որ ի պե-
տութենէ վուերացեալ Ազգային Սահմա-
նադրութեամբ զգեցաւ օրինական հան-
գամանք: 1861էն ց1876, Սուլթան Ապտա-
լիւ-Ազիզի օրով, ազգին կրթական յա-
ռաջդիմութիւնն ահագին եղաւ: Դպրոցք
բազմապատկուեցան, լրագիրներ շատցան,
հրատարակութիւնք թարգմանեալ կամ
հեղինակեալ՝ յաճախեցին, լաւագոյն դա-
սագիրք և դասատուք հետ զհետէ երևան
եկին, և կրթական հոսանքն թափանցեց
գաւառներն ու մինչև բուն Հայաստանի
ներսերն: Մայրաքաղաքին Հայ գործիչք,
Խրիմեան Հայրիկէ մասնաւորապէս ներ-
շնչուած, զգացին այդ ժամանակամիջո-
ցում թէ Ազգին սիրտն ոչ ի Պոլիս այլ ի
Հայաստան է, և թէ հարկ է գաւառներն
ու Հայ շինականութիւնն կրթութեան և
ուսման մասնակից անել, ժողովրդային
զանգուածն պատուաստել նոր կենաց ըս-
կզբունքով: Մայրաքաղաքին Հայն զՀա-
յաստան կ'երգէր, կ'ողբար ու կը յիշէր.
«Հայաստա՛ն, երկիր դրախտավայր», «Իմ
սիրելի գաւառունքս», «Իմ հայրենիք զիս
կը կանչէ» և նման երգերն կը հնչէին
ընդ հանուր: Եթէ ամեն երգող չէր զգար,
գոնէ հեղինակներն կը զգային, և Հայաս-
տանի, բուն հարեանեաց սէրն կ'արծարծ-
ուէր:

Այդ միջոցին, 1861էն ց1876, Կ. Պոլ-
սոյ և կեդրոնէն ոչ հեռու քաղաքաց Հայ
ժողովուրդք այնպիսի չափով ազատու-
թիւն կը վայելէին որպիսի երբեք տես-
նուած չէր: Միայն բուն Հայաստանի մէջ
Քրդաց և յոռի կառավարիչներու հին
գեղձմունք կը շարունակուէին, որոց դէմ
առաջին յարադրեալ և մանրամասնեալ
թագրին Խրիմեան Հայրիկ մատոյց Բ.
Դրան: Գաւառային հարստահարութեանց
լուրերն կը ճմլէին պոլսեցի գործիչներուն
սիրտն, և բնական էր որ փափաքէին դար-
ման խնդրել Դռնէն, և կը խնդրէին սա-
կայն ի զուր:

Սուլթան Համիտի գահակալութենէն
և 1877ի ռուսընդթուրք պատերազմէն
սկսեալ նոր թուական մի բացուեցաւ մեր
ազգային պատմութեան մէջ: Սահմանա-
գլխոյ Հայ գաւառներն անհնարին նեղու-
թիւն կրեցին պատերազմին ատեն: Երբ

կուրն վերջացաւ, մայրաքաղաքին հայ գործիչք, իգլուխ որոց յաւէր յիշելին ներսէս Պատրիարք Վարժապետեան, մտածեցին թէ պատեհ առիթ մ'ունին իրագործել տալու այն վարչական բարեկարգութիւններն զորս ցայնվայր չէին յաջողած մուծանել տալ Հայ գաւառաց մէջ: Գիտնալով թէ Թուրքն ինքնակամ չպիտի կրնար իրաց վաստ գործութիւնն փոխել, մերայինք հնարեցան Սան Սթիֆանոյի դաշնադրին մէջ յօդուած մի մուծանել, որոյ ուժով ուսս զօրական պիտի մնային ի Հայաստան մինչև որ բաղձացեալ բարեկարգութիւններն գործադրուէին: այս կը նըշանակէր ռուսական հսկողութիւն, և ի հարկին, գործնական աշակցութիւն կամ միջամտութիւն, հետեապէս տեղի կար յուսալու թէ այդ պայմանաց ներքե իրական բարեկարգութիւններ պիտի կրնային կատարուիլ: Սակայն Պէրլինի դաշնագրով պայմանք փոխուեցան և վերջապէս հայ գործիչք դառն յուսախաբութիւն կրեցին: Անգլիա, մինչդեռ խնդիրն թարմ էր, քիչ մի աշխատեցաւ, և ապա, 1881ին, բոլորովին ձեռնթափ եղաւ կամայ թէ ակամայ:

1878—1881 ժամանակամիջոցն փոխանցական բնութիւն մ'ունէր: Ազիզի օրերուն ազատութիւններն դեռ Դուռն առած չէր Հայոց ձեռքէն, թէպէտ կը բաղձար առնուլ: Դեռ կրթական գործունէութիւն, պատրիարքական իրաւասութիւնք, Սահմանադրութիւն կը յարգուէին: Միացեալ Ընկերութիւնք և այլք յաջողութեամբ կը շարունակէին իրենց աշխատութիւններ:

Բայց կրթական հոսանքին խառնուիլ սկսած էր ուրիշ խորհուրդ մ'ալ, թէ և գաղտուկ: Նոր խորհուրդն սա էր թէ քանի որ Պէրլինի վեհաժողովն կարեւորութիւն չտուաւ Հայոց պահանջին, հարկ է հետեւիլ օրինակին այն միւս ցեղերու որք ապստամբութեամբ արժանացան Եւրոպոյ ուշադրութեան և հասան ազատութեան: Պուլկարիոյ յաջող բաղձն աչքէ առջեւ էր և կը թուէր Հայոց մասնանիշանել փրկութեան փշոտ ուղին:

Հայք արդէն պատրանք կրած էին Պէրլինի վեհաժողովէն, սակայն դեռ բոլորովին անյոյս չէին ցորչափ Անգլիա խնդիրն ձեռքէ չէր թողած: Երբ այդ վերջին յոյսն ի դերեւ ելաւ, սկսան անհանգիստ լինիլ: Դիւանագիտական միջոցներու վերջնական վրիպումն տեսնելով ո-

մանք սկսան ներսիսի վերադրել անյաջողութիւնն, և մեծ պատրիարքն՝ Հիւանդ և վշտահար, հրաժարեցաւ գահէն: 1883 էն յետոյ Հայոց վիճակն արագապէս վատթարանալ սկսաւ: Բ. Դուռն Հայոց գանգատներէն, դիւանագիտական դիմումներն և դեսպանաց խրատներէն ձանձրացած էր, և երբ տեսաւ թէ Անգլիա ևս ի բաց նետեց Հայկական խնդիրն, համարձակութիւն առած սկսաւ ևս քան զևս ցոսմնալի խոտութեամբ վարուիլ Հայոց հետ: Այդ խոտութիւն 1881էն մինչև այսօր, 13 տարիէ հետէ շարունակ աճած է:

Համառօտիւ ասելով, ոչ միայն Հայաստանի համար ինքնօրինութիւն չկըրցինք ձեռք բերել, կամ գէթ վարչական ինչ ինչ բարեկարգութիւններ, այլ և բուն Պոլսոյ մէջ Ազգ. Ժողով, Սահմանադրութիւն և պատրիարքական և եկեղեցական հին իրաւունքներ իւրեցան. և որ յոռեգոյնն է, խաղաղ կրթական ջանքերն ալ բիւրացի հնարիւք խափանուեցան, այնպէս որ այսօր բովանդակ Ազգն տասնապատիկ աւելի կը նեղուի նիւթապէս, և անօրինակ հարստահարութիւն կը կրէ իմացականապէս:

Ազգն ամ քան զամ կ'աղքատանայ և նորափթիթ սերունդն շատ աւելի գըժբաղդ կը գանուի ազգային դաստիարակութեան կողմանէ քան 10 կամ 20 տարի առաջուան մանկութիւնն: Հայք յետագիմական շրջանի մի մէջ մտած են, և եթէ 10 կամ 20 տարի ներկայ ընթացքն շարունակէ, ազգն կրնայ բարոյական վատուժութեան և նիւթական ուժաթափութեան մահահոտ վիճակի մէջ ընկղմիլ:

Գ

Վերջին կէս դարու ժամանակամիջոցի թրքահայոց զարգացման պատմութեան արագ ակնարկ մի նետած լինելէ յետոյ կը մնայ կարեւոր կէտ մի պարզել: Արդեօք մեղադրելի՞ են Հայոց գործիչք որք վարչական բարեկարգութիւններ պահանջելով՝ կորուսին կրթական և եկեղեցական գործոց ազգային ազատ ղեկավարութիւնըն ալ, և այժմ ամենակերպ թշուառութեանց մէջ կը տառապին թրքահայք:

Կը պատասխանեմք—ո՛չ: Ներսէս, Օտեան և այլ գործիչք չէին կրնար նախատեսել այս անակնկալ հաւեութիւններն:

Նոքա պարտաւոր էին փորձել օգուտ քաղել այն պատեհութենէն զոր ժամանակն կ'ընծայէր իրենց: Քանի՜ դառնագին պիտի լինէր Աղբին արտունջն եթէ նոքա անտարբեր մնացած լինէին: 1878 թուականին, երբ Թուրքն զարհուրած էր և Եւրոպիոյ միջամտութեան յանձնուած էր Ռուսիոյ ձեռքէն զՊոլիս գերծ պահելու համար, զիարդ Հայք ևս չխնդրէին վարչական բարեկարգութիւններ իրենց գաւառաց համար: Ոչ ապաքէն նորաւարտ պատերազմն Դրան քրիստոնեայ հպատակաց համար մղուած իմն էր:

Մեր անյաջողութեան պատճառներն մեր կամքէն անկախ էին: Այդ պատճառներէն մին է Սուլթան Ապտ-Դուլաի քնաւորութիւնն: Յորդառասա ապացոյցներ կը հաստատեն թէ Համիտ հասարակ սուլթան մի չէ. նա վերջին աստիճան խորագէտ և հնարամիտ է և թէպէտ պետական մեծ մարդու վայել քաղաքագիտութիւնէն զուրկ է, ունի սուր դիւանագիտութիւն, գիտէ չողորթութել մեծերն, պատուասիրել և պատրել օտարներն, գիտէ նաև մոռնալ մահմետականաց հաճելի լինիլ կրօնական նախանձաւորութեան ցոյցերով, ինչպէս գիտէ ապատամիտ կամ յազատամտութիւն հակալ մեծ Թրքերէն ինքզինք պաշտպանել: Կը հալածէ իւր բոլոր թըշնամիներն թուրք և հայ, և կը յաջողի ի հեճուկս զօրաւոր Թրքական հակառակութեանց պահել ինքզինք գահուն վերայ: Կը գործէ, կը աքնի չարաչար, և հազար անգամ միլիոնատէր է արդէն: Պէտք է համոզուիլ թէ մեր ջանքերու անյաջողութեան և մեր ազգային ներկայ թշուառութեան գլխաւոր մէկ պատճառն Համիտ ինքըն է: Համիտի տեղ եթէ Սուլթան Մահմուտի, կամ Սուլթան Մէճիտի, կամ գունէ Սուլթան Աղիզի նման իշխան մի թագաւորէր, հաւանական է որ մինչև ցարդ Թուրքիա և Հայաստան բարեկարգութեան շաւղին մէջմտած լինէին եւրոպական ուղղակի աջակցութեամբ, եթէ ոչ՝ Թուրքիոյ մէկ մասն Օսմանեաց ձեռքէն առնուած կը լինէր:

Սուլթան Համիտ չպիտի թկրնար սակայն այդքան յառաջ երթալ իւր հայաւեր քաղաքականութեան մէջ եթէ նեցուկ չունենար ուրիշ արտաքին պատճառ մի, այն իրողութիւնն՝ ասեմ՝ թէ եւրոպեան մեծ պետութեանց ոչ մին իրեն մարնաւոր չաչ

կը տեսնէ ինքնօրէն Հայաստան մի ստեղծելու: Անգլիոյ բաղձալի է որ օսմ. պետութիւնն զօրանայ բարեկարգութեամբ բայց Հայաստանի առանձին բարուք վարչութիւն տալու հզօր փափաք չունի, մանաւանդ թէ իւր եգիպտական չահերն ալ չեն ներեր առ այժմ հայկական պահանջմանց մեծ կարեւորութիւն տալու: Կը մնայ Ռուսիա, մեր մեծ դրացին, Դրան քրիստոնեայ հպատակաց վաղեմի ակոյգեանն, որ սակայն մեր խնդրոյն լաւ դարձուած մի տալու փոյթ չունի որովհետև իւր բարեբարեալն եղող Պուլկարիոյ կողմէն ապերախտութիւն կը տեսնէ՝ իւր տեսակետէն: Ռուսիա ինքն իրեն կը մտածէ որ եթէ սլաւացեղ և օրթոքսոք Պուլկարիան յանդուգն յամառութեամբ կը հրաժարի Զարերուն անբանակելէ՝ ո՛րքան աւելի դժուար պիտի լինի հըռ իշխանութեան մի վերածել այն Հայաստան որ ցեղիւ սլաւ չէ և ոչ եկեղեցեալ օրթոքսոք: Ռուսաց այս տրամաբանութիւնն Հայոց մասին սխալ է, բայց տխուր փորձառութիւնէ բխող յոռետես եգրակացութիւն մ'է զոր դժուար է խօսքով հերքել:

Այս արտաքին պատճառներուն քով հարկ է դնել ներքիններն ալ որք հետ զհետէ երևան եկին Ներսիսի մահուանէն յետոյ: Դժբաղդարար չունեցանք արժանաւոր պատրիարք. Աշըգեան գլխովին անյարմար էր այսպիսի յուզեալ ժամանակաց մէջ ազգային ղեակն վարելու: Նորա ապիկարութիւնն տեսնելով՝ երիտասարդք ոմանք կարծեցին թէ իրենց անկ է ազգն առաջնորդել և սկսան զանազան խմբերու շարժումներ կազմել: Թուրք կառավարութեան անգութ և խօլ խստութիւնք ալ անդադար կը գրգռէին զգայուն երիտասարդներն, որք ողջատութեան կամ ինքնօրինութեան յոյսէն արդէն վրիպած ու տխուր՝ չէին կրնար հանդուրժել Դրան կատաղի հալածանաց: Շատերու հօւնոյն խորագոյն խորէն արձակեցաւ անկեղծ բացազանչութիւնն— ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆ ԿԱՄ ՄԱՀ: Այս անկեղծ զայրացելոց մէջ, ի մեծ դժբաղդութիւն Աղբին, մտան այնպիսի գործիչներ, որք անհուն փնաս գործեցին: Մէկ կարգն չբանիբուն փառասէրներն էին կուկունեանցի նման, որք մի քանի շաբաթ փրփրացին և հանգոյն պղպջակի շուտով շիջան, իբրեւ արդիւնք թողլով ներքին յուսախաբութիւն և արտաքին կաս-

կածոտութիւն: Միւս կարգէն միակողմանի ուսմամբ զինուած սոսիալ խաղներն են, որք չհայկական գաղափարներով և առարկելի մեթոտներով բազում անշանթ գորգաւոր հանեցին և աւերիչ փոթորիկներ Սուլթանի կողմէ յարուցին Հայ Ազգին դէմ:

Անյաջողութեան ներքին պատճառներուն վերայ շատ խօսիլ չեմք փափաքիր, գիտնալով թէ երիտասարդք ոմանք ո՞րքան դիւրագրգիռ տրամադրութեամբ կը կարգան ինչ որ իրենց ուղղեալ կը թուի: Այդպիսիք կը պնդեն թէ ձախողութիւնն առ երեսիլ թէ, և նեղութիւնք անհրաժեշտ են թանկագին փրկութիւնն ձեռք բերելու համար: Սակայն կայ միթէ պնդող թէ ազատութեան ճանապարհն դիւր և հեշտ է: Մեր յանցանքն այն է որ սկզբունքներն վերացականօրէն կ'առնուիմք և փոյթ չունիմք Ազգին ու Հայաստանի մասնաւոր պայմաններուն համաձայն եղանակաւորելու մեր ընթացքն: Յաճախ յեղեղուած բաներ կան զորս ոմանք ըմբռնել չեն յօժարիր, օրինակի համար այն իրողութիւնն թէ Հայաստանեայք և թըրքահայք առ հասարակ տեղագրական տարբեր կացութիւն ունին քան զՊոլսիայս և քան զԳնոյն, որք յառաջագոյն քան ըզմեզ գէնք առին: Փոքր Ասիոյ քաղաքաց մէջ Հայերն փոքրամասնութիւն են թըրքաց քով, իսկ բուն Հայաստանի մէջ Հայ չինականութիւնն թէպէտ դաշտին վերայ գերակշիռ տարրն է, սակայն ամեն կողմէ լեռներու բուրգ բնակիչներէն չընապատեալ է և իբր քրդային օղակօք իրարմէ բաժնուած են զանազան Հայ դաշտերն: Թէ գէնք փոխադրելու և հազորդակցելու համար ո՞րքան մեծ արգելք է այս կացութիւն, աւելորդ է պարզել: Եւ սակայն կան տակաւին յեղափոխականներ որք կը կարծեն թէ ընդարձակ և փառաւոր ապստամբութիւն կարող են գործել թըրքահայք: Հայաստանի լեռնադաշտն կրնար ապստամբիլ, նկատելով թուրք տարրին անշանթութիւն անդ, եթէ բարձունքն գրաւող Բրդերն համոզուէին աջակցիլ Հայոց, Սակայն Համիտ այդ հնարաւորութեան իրազեկ լինելով՝ ամեն ճիգ թափեց լեռնցիներն իւր կողմ առնելու և առաւ:

Ուրիշ կարեւոր բան մի որ վերջին տարիներու փորձերն շատ յստակ ցուցին, և զոր սակայն ոմանք կը յամառին չիմանալ:

այն է թէ մեր ապստամբական խլրտումներն բաւական զօրաւոր չեն զԵւրոպա դող հանելու և ի միջամտութիւն բռնադատելու, զի Եւրոպա այժմ ամեն բանէ առաջ խաղաղութիւն կ'ուզէ, և գիտնալով թէ Հայոց խլրտումնք ահաւոր համեմատութուններ չեն կրնար առնուլ, թոյլ կուտայ որ Սուլթանն ինքնին գապէ անհանդարտներն: Մեզ համար շատ կարեւոր դաս մ'է ուրեմն գիտնալ թէ մեր ապստամբական փորձք կամ զինեալ բողոքներն միայն ա'յն ատեն զԵւրոպա պիտի շարժեն ի միջամտութիւն երբ եւրոպեան մեծ պետութիւններէն մին յատուկ շահ և մասնաւոր տրամադրութիւն ունենայ միջամտելու: Յաւալի է գիտել թէ այժմու խլրտումնք, նոյն իսկ Սասնոյ այնքան թանկ յուզմունքն ու ընդհարմունքն, որ ի դէպ եղանակին կրնային եւրոպեան միջամտութեան առիթ ընծայել, և ոչ իսկ արձագանք գտան եւրոպական մամլոյն մէջ: Եւրոպական պետութիւն մի ա'յն ապստամբութեան կարեւորութիւն կուտայ որ իւր գաղտ թելադրութեամբ կամ աջակցութեամբ կը կատարուի, մինչդեռ մեր շարժումներն, Գում-Գափուի դէպքէն սկըսեալ, յայտնի է թէ որոց ղեկավարութեամբ կատարուած են, և յաճախ ինչպիսի առարկելի եղանակներով:

Թըրքահայոց վիճակն անտանելի դարձած է: Նոքա իրենց ուժով Թըրքին դիմադրել չենկրնար, և կը կոխկուտուին: Եթէ Եւրոպա չի միջամտէ մօտ աստեաներ, վախ կայ որ անդարմանելի տկարութեան մոտենուի ազգն: Հարկ է չվատնել ժողովրդեան տկար և նորածին ուժերն: Հարկ է արդար բողոքոյ արտայայտութիւններն անելու տեղն ու ժամանակն տնօրինել: Եւ այս ամենուն համար հարկ է որ յեղափոխական և դիւանագիտական աշխատութիւնք իրարու հետ ներդաշնակութեամբ կատարուին այսինքն մի կեդրոնական վարչութեան տնօրինութեամբ, որպէս զի կարելի լինի գիտնալ պատեհ եղանակն որով և ժամն յորում հարստահարեալք կարող են իրենց ոյժ ցուցնել հարստահարչին ոչ թէ ցոյց արած կամ կիրք յագեցուցած լինելու համար այլ հզօրագունից միջնորդութեամբ բարեկարգութեանց շաղիւն մէջ Հայրենիքն մտցունելու արդեամբ:

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

Ս Տ Ո Ւ Գ Ր Բ Ա Ն Ա Կ Ա Ն

Բ Ե Ռ Ե Ր Ե Ն

ՀԱՅ ԼԵՁՈՐԷ

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

ՏՆ. ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՔԱՀԱՆԱՅԻ ՀԻՒՆՔԵԱՐՊԷՑԷՆ-

ՏԵԱՆ

ՊՍԱԿԵԱԼ

Սահակ-Մեսրոպեան Մրցամակալ

Յ. Իզմիրեանց Կտակի

Կ. Պոլիս, ապ. Գ. ՊԱՂՏԱՏԼԵԱՆ, 1894

Երես 409

Ա.

Հայերէն կամ հայացած բառերն՝ առանց համաբնեայ լեզուաց հմտութեան՝ ստուգաբանելու փորձն շատ ծաղրելի վերլուծութեանց տեղի տուած էր։ Ոչ աւելի քան 25—30 տարի առաջ քերականութեան մեր հին դասաւանդներուն անհեթեթ ստուգաբանութիւններն խաղաղօրէն ուրանջանօք կը լսէինք — օինակի համար թէ կանդեղն է կայ-անդ-եղ, եկեղեցին է եկ-եղիցի, դերձակն է հանդերձակար եայլն։ Նոր Հայկազեան Բառգիրքի (1837) բազմահմուտ հեղինակներն բազում հայերէն բառերու ուղղագոյն կամ ուղիղ ստուգաբանութիւնն տուին, և Հ. Տէրվիչեան իւր «Հնդեւրոպական Նախալեզու» գործովն (1885) ճոխ լոյս սփռեց հայ լեզուի ստուգաբանութեան վերայ՝ ցուցնելով թէ Հայերէն բառերն ինչ աւելի կամ նուազ մերձաձայն ձեւով կը գտնուին համաբնեայ կամ քոյր լեզուաց մէջ — սանսկրիտին, զանդկին, պարսկին, հելլենին, լատինին մէջ։ Հիւն-ՔեԱրՊԷՑԷՆՏԵԱՆ Հօր Բառարանն ուղղակի ստուգաբանութեամբ կը զբաղի, և նոր ու երեւելի քայլ մի կը նշանակէ բանասիրութեան այդ ճիւղին մէջ, զի փայլուն յաջողութեամբ կարող եղած է գտնել բազում բառերու ստուգաբանութիւնքն որք ցարդ գաղանիք մնացած կամ բռնազլուսիկ տարրալուծման ենթարկուած էին։

Հեղինակին արժանիքն մեր այդ կերպով կը գնահատեմք. նա յաջողած է, կ'առեմք, բազմաթիւ բառերու ուղիղ ստուգաբանութիւններն տալ ինքն առաջին անգամ, սակայն ստուգաբանութեան վերաբերեալ նոր գիւտ արած չէ, առաջնորդող սկզբունք յղացած չէ, թէպէտ Փրոֆէսոր Գարագաշեան, որ գործոյն յառաջաբանն գրած է, այդպիսի գիւտ կ'ընծայէ հեղինակին։ «Գիտել պարտ է զի, կատէ, ըստ մտաց հեղինակին, և է արդարեւ զարմանալի և ճիշդ, Հայերէնի հարստութեան գլխաւոր աղբիւրն է գիրերու զանազանութիւնն, այնպէս որ մի և նոյն բունը կամ արմատը կը բազմաձայն գրի յաւելուածով կամ փոփոխմամբ, արմատին նշանակութեան աւելի կամ նուազ մօտ, և կամ հակառակ իսկ նշանակութիւն ունեցող գաղափար յայտնելու։ Այս կէտը որ Հայերէնի ծննդականութեան կամ բեղմնաւորութեան պատճառն է, գիւտ է մեր հեղինակին։»

Յայդմ չեմք կարող բոլորովին համաձայնիլ Փրոֆ. Գարագաշեանի։ Ն. Հյկ. Բառ. Ի Միթարեան գրիչներն 60 տարի առաջ, Հ. Արսէն Կ. Բագրատունի բազում տարիներ յառաջագոյն քան զմեր հեղինակն, գիտած և գիտել տուած են գրերու զանազանութեամբ արմատին բազմաձայնութեան զարմանալի երեւոյթն։ Հ. Հ. Ի պատկանող գիւտն այն է թէ արմատին գրի յաւելուածով կամ փոփոխմամբ «հակառակ իսկ նշանակութիւն ունեցող» բառեր կազմուած են։ Կը մնայ քննել սակայն թէ այդ գիւտ ճշմարիտ է։ Այդ կարեւոր կետի պիտի վերադառնամք քիչ մի յետոյ։

Բ

Հ. Հիւնքեարպէյէնտեան իւր Ստ. Բառարանի մէջ երեւան բերած է Հայերէն կամ հայացած բազմաթիւ բառերու ստուգաբանութիւնն որ ցարդ անթափանցելի մնացած էին բանասիրաց։ Իրմէ կը սովորիմք թէ ԱՊԱՇԽԱՐԵԼՆ է ապ-աշ-խօր-ել այսինքն ի մտոյ հրաժարիլ, զի ոչխարն է պրս. աշխօր, կերակուր ուտելի։ Թէ ԱՇ-ԽԷՆ է իգականն իշխանի, և ԲԴԻՇԽԷՆ՝ իբրը արականն դէսոյի, ԱՂԱԽԻՆՆ է աղագին։ Այսպէս բազում յոյժ։

Կան բառեր ալ որոց անձանթ մէկ տարրն կը ծանօթացունէ, ինչպէս ԱՐԲ-ՇԻՌ, որ բարդեալ է պրս. շիրէ (գինի)ով։

Ոչ սակաւ բառերու համարենայ լեզուաց մէջ երեցող ձեւն նշանակած է, որով բառն լաւ եւ կը ծանօթանայ, ե կ'իմացուի թէ միայն հայերէնի սեպհական չէ: Օրինակի համար, վարդ, շուշան, պակնում, ուռզ բառերն պարսկերէնի մէջ են վէրտ, ուռսէն, պաքիյտէն, սուք: Հայերէն ցեցն յունարէն սեո է, մեծն՝ մեկաս, այլն՝ ալլաս (ուրիշ), արօրն՝ արոթրոն, վթարեմն՝ ֆթէ'րօ, տապանն՝ տա'ֆոս, լափեյն՝ լապզօ, հուսմն՝ օմոս: Հայերէն ծայնն լատիններէն sonus է, երերիմն՝ erro, լւիրծն՝ lubricus:

Բաւական օրինակներ կը գտնեմք Ստ. Բառարանին մէջ այն կարգի բառերու որք հայերէնի մէջ աւելի կամ նուազ տարբեր նշանակութիւն ունին քան համարենայ լեզուաց մէջ: Օրինակի համար աշխարհն պարսկերէնի մէջ կը նշանակէ քաղաք = շէհր. քաղաքն՝ ուրախութիւն = կեպղէք. խոնաւն՝ արտասուք = խոնապ. մէգն՝ մութ = մէղ. թոյնն՝ օձ = թինիյն. վարսակըն՝ մարգ = փէրզէ: Յունարէն ՄՈՐԻԱ, բաթին, մասն նշանակող բառն կը յիշեցունէ զմեր ՄՈՒՐԱՆ. էրոս, ասր, բառն զմեր ՀԵՐՆ. մա'խէրա, սուսեր, զհայերէն ՄԱՀ: Մեր ՈՒՆԴ բառին նմանն, հնթա, արաբերէն կը նշանակէ ցորեն: Լատ. liber, հայերէնի մէջ ԼԻՐԲ է:

ՀԻՒՆԲԵՍՐՊԷՑԷՆՏԵԱՆ Բառարանն անջատ կամ ինքնուրոյն բառերու ստուգաբանութիւնն տալէ աւելին կ'անէ, միևնոյն արմատին գրերու փոփոխութեամբըն, երեւառջութեամբն կամ գրի յաւելուածով եւ նուազմամբ կազմուած ուրիշ մերձիմաստ արմատներու եւ բառերու խմբակցութիւններ կը յօրինէ եւ իւրաքանչիւր խմբակցութիւն կը դնէ իբրեւ առանձին փունջ: Հայերէն լեզուի ստուգաբանութեան փոքր ի չափէ ուշադրութիւն արած ամեն ուսեալ ոք դիտած է մեր լեզուին այդ յաճախագէտ երեւոյթն. օրինակի համար թէ ԻՋԱՆԵԼ բային համարմատ եւ մերձանիշ են շիջանիլ, զիջանիլ. թէ ՈԼՈՐ արմատէն են բոլոր եւ մոլոր եւ այսպէս ուսանողն դիւրաւ կը նըշմարէ ներքին առնչութիւնն եւ միանգամայն իմաստի եղանակաւորութիւնն ոլորակ, բոլորակ եւ մոլորակ անուններուն: Երբ Հայերէնի սիրահար ուսանողն երկար զննութիւններ կատարէ, կը գտնէ թէ այդ երեւոյթ չափ աւելի ընդհանուր է մեր

բարբառին մէջ քան հարեւանցի դիտողն կարէ նշմարել: Եւ ահա Ստ. Բառարանի Արժ. Հեղինակն՝ իբրեւ խորաթափանց եւ անխոնջ ուսանող՝ այդ նշանաւոր եւ սքանչելի երեւոյթն իւր ընդարձակութեամբ երեւան բերած է: Օրինակի համար (123) ԳԱՆ բառն կը դնէ ի գլուխ խմբակցութեանն, ե կը ցուցնէ թէ յն. քաննա = եղէգն բառն է որ հայերէնի մէջ ծեծ, հարուած նշանակութիւնն առած է. յորմէ՝ գան հարկանել, գան ըմպել, ե այլ մի քանի բառեր եւ որք յին ազդեցութենէն չափու վերաբերեալ անուններ են — քան, քանի, քանակ, կանոն, կանգուն, գին:

Ուրիշ օրինակ — (126) ԱՃԵՄ, բերել առաջնորդել, յն. է ԱԳՕ, նոյն նշանակութեամբ, որոյ հրամայականն կը լինի ագէ, որ է մերս ագէ: Նոյն ածեմ-էն են արածել, տարածել, զսռածանիլ, յածիլ, ածու, զգ'ածիլ կամ զգ'ածնուլ (ի վերայ մերկատարք անդամոց զգածեալ.) սփ'ածանել, ե յապ'աղիլ:

Պատուականագոյն փնջերէն մին է ԵՐԿ (յն. երգոս) արմատին խմբակցութիւնն. որ կը նշանակէ գործ, վաստակ, ե յորմէ կը դնէ երկան, երկանաքար, հերկ, հարկիլ (ծառայել), երկն, երկունք, երկնել, արգասիք, արգոյ (օր, գործելու օր, լուր օր) յարգել (յարգեցէք զմասագ զայդ մինչեւ եկից), զարգանալ, պղ'երգ, արգ'անդ, արգ'ահատիմ, արգ'աւանդ, ինչպէս նաեւ երկու, երկին, երկիր, երկնչիլ, երկայն, երկար:

Հեղինակն յունարէնին ներկուռ գորով, ոչ սակաւ սրբագրութիւններ, ե կարեւոր սրբագրութիւններ, կը նշանակէ Սբ. Գրոց Հայերէն թարգմանութեան մէջ, երբ քննուած բառն առիթ կ'ընծայէ:

Գ

Հ. ՀԻՒՆԲԵՍՐՊԷՑԷՆՏԵԱՆԻ խոր հմտութեան ազդեցոյցներն այսպէս առաջի մեր ընթերցողաց դնելէ յետոյ՝ գուցէ զարմանք թուի եթէ ասեմք թէ այս խորահմուտ Բառարանին մէջ սխալներ ալ կան, ե բազմաթիւ սխալներ, որք կարծեցեալ գիւտին արդիւնքն են մեծ մասամբ:

ԾԵՐՆ ստուգաբանած կը համարի ծայր (106) եւ այլուր ձմեռ (251) բառին հետ կա-

ՀԱՅՔ

ՀԱՅԴԻՍ ԿՍՏՄԱՆԵՅ

ԽՐԱՍԳԻՐ Մ.Ս. ԳԱՐԻԻԷԼԵԱՆ

Հասցէ

Editor of "HAIK" 232 West 21st St.,
New York.

U. S. America.

Կամ Redaction de la Revue "HAIK" Էն

ՊԱՅՄԱՆՔ

Տարեկան բաժնեգինն է

ամեն երկրաց համար

երկու տալեր կամ տասն Ֆրանք

Կանխիկ

պակցելով: Այս մասին մեր տեսութիւնն բոլորովին տարբեր է: Հայերէն լեզուին մէջ հասակի և առողջութեան պէսպէս վիճակներն նշանակելու համար աւելի բընական եղած է մեր նախնեաց բաղդատելու կերպն բնութեան բուսական երևոյթներուն հետ: Նոքա օրհնելու համար՝ ձեռքդ դալար, արեգ կանաչ են ասեր, և, անիծելու համար, չորնա՛ս: «Արբունք» բառով նշանակած են այն հասակն յորում մարմնոյ զարգացումն հիւթերու առատութեան արտաքին նշաններ տալ կը «կսի», իբր լաւ արբուցուած, ոռոգուած, տունկ մի: «ԱՌՈՅԳ» բառն, զոր մեր հեղինակն (14) արուգ, թրք. նիհար, բառին հակառակէն համարելու սխալն գործած է, ոռոգեմ կամ առոգեմ բայէն է, և կը նշանակէ լաւ ոռոգուած, ոչ չոր, քաջ դալար և հիւթեղ: Երբ, ընդհակառակն, մարմնոյ հիւթերն կը նուազին, խորշումներ և չորութեան նշաններ կ'երեւին ի դէմս և ի ձեռս, յայնժամ ԾԵՐ կ'ասեն, այսինքն չոր, ծիւր: Մեր հեղինակն թառամիմ, դառամիմ, թարչամիմ, բառերուն (319) տարօրինակ կազմութիւն մի կուտայ յն. ամա՛րանդոս, անթառամ, բառէն գըրոց տեղափոխութեամբ հանելով: «Բառիս նախնական ձեւն է, կ'ասէ, անթառամ», և չէ թէ թառամիմ բայէն ձևացած ածական մը, այլ ընդհակառակն անոր արմատն է:» Յունարէնի հմտութիւնն այս տեղ մոլորեցուցած է մեր հեղինակն: Յայտնի է թէ Հայերէն խումբ մի ունիմք թառամիլ, զառամիլ, դառամ, թարչամիլ

որոց «ամ» արմատն ամ-ալ ց'ամ-աք, տ'ամ-ուկ, ջր-ամոյն, գետ-ամոյն, ծով-ամոյն բառերուն մէջ կը տեսնուի: Իսկ թառ կամ թար՝ լծորդն է չոր կամ ծեր արմատոց: Ակնայ գաւառաբարբառով թոռմիլ կ'ասեն ծաղկանց և տերեղոց նկատմամբ, իսկ զմիլ (զառամիլ) պաղոց վերաբերութեամբ, երբ պտուղն առուգութիւնն կը կորուսանէ և կը խորշումի: ԶԱՌ՝ամիլ, ուրեմն, ծեր բառին լծորդն է, կամ լաւ ևս, պարզէն նուազ պարզին անցնելով, ծերանալն զառամիլ, թառամիլ է, իբր գերամիլ կամ զարամիլ: Նոյն իսկ ՊԱՌԱՆ, որոյ առջեւ հեղինակն պրս. «բարուն» դրնելով կը շատանայ, մեզ կը թուի նոյնպէս չորութեան, ցամքածութեան գաղափար պարունակել և ծեր, ծարաւ, թառամ, բառերուն լծորդն լինիլ: Պառաւին ԱՒ տարրն կերելի աւ-իշ, խոն-աւ և լ'ուալ բառերուն մէջ, ինչպէս և ԱՊ ջուր լծորդին մէջ:

ԸՆՏԵԼ կամ ԸՆԴԵԼ կը համարի ընթեռնումէն, իբր թէ սովորածի, ուսածի միտք տար(271): Մեք արդէն այդ բառին ճշմարիտ ստուգաբանութիւնն տուած եմք(տես «Հայք», 1893, երես 189,) որ յետին պարզութեանն հակառակ՝ գաղտնիք մնացած էր բանասիրաց: Ընդելն է ընդ-ել, ելանեմ բային արմատն ընդ-ով ածանցեալ: Ելանեմ և եղանիմ հոմանիշ լծորդներ են, և ընդել կը նշանակէ այն որ նոյն ընտանեաց մէջ ելած, ծագած, ծնած, եղեալ է: Այս բառին հարազատ քոյրերն են ընդաբոյս և ընդոծին:

Դ

Գանք ի քննութիւն կարծեցեալ գիւտի հեղինակին, այսինքն, գրերու փոփոխմամբ արմատին նշանակութեան հակառակ գաղափար յայտնող բառերու կադմաւորման: Հեղինակն այդ գիւտի ինչ չաւիղով առաջնորդուած է, զայն չասեր, և ի հաստատութիւն իւր սկզբունքի ճշմարտութեան ու է խորհրդածութիւն չաներ: Ուր որ երկու հակառիշ բառ գտնէ որք մի և նոյն բնոյ եղանակաւորութիւնքն լինելու երևոյթն ունին, այսինքն մերձածայն հնչում ունին՝ զայնս իրարմէ ելած կը համարի: Հոս բանասէրն կը չփոթի, կ'երկբայի, վասն զի լծորդ բառերու յօրինման ծանօթ սկզբունքին հակառակ

է նոր դիւտն: Գրեթե զանազանութեամբ նոյն բնէն նոր բառեր շինուած են, բայց սկզբնական արմատին նշանակութեան աւելի կամ նուազ մօտ նշանակութիւն ունեցող բառեր, ինչ որ բանաւոր է: Օրինակի համար Կծամել, խածամել, խայծ, խայթ, խօթ, խոց, այնպիսի լծորդներու շարք մ'է որոց կազմութեան և նշանակութեան միջեւ որոշ և բանաւոր յարաբերութիւն, ազգակցութիւն կը տեսնէ միտքն, և նշանակութեանց մերձաւորութիւնն կ'արդարացունէ զշարն իբրեւ միոյ արմատոյ շառաւիղք: Սակայն ի՞նչպէս կարելի է ազգակից համարիլ այնպիսի բառեր, որք հնչմամբ մերձաւոր են և նշանակութեամբ հակառակ: Դժբաղդաբար ահա գայդ արած է մեր հեղինակն: Ձոր օրինակ, նա ԿԱՐԱՊ թռչնոյ անունէն, ի հակառակէն, ծագեալ կը համարի զԿԱՊԱՐ և զԿՈՒՊՐ. զի՞.— վասն զի կարապն ջրին երեսն կը մնայ միշտ, մինչ կապարն ծանր է. և դարձեալ զի կարապն սպիտակ և մաքուր է, իսկ կուպր սեաւ է: ԽՈՒՆԷՆ կը հանէ ԽԱՐԽՈՒՆ, սա զարմանալի պատճառաւորութեամբ թէ խլութիւնն կը նկատուի իբրեւ պնդութիւն մի լսողութեան դէմ: ԹՈՒՋ կը նկատի ամփոփեալ, կ'ասէ, որոյ հակառակէն ԹԻՋ, իբր տարածեալ: ԹԱԳ, երեսելի և բարձր, ի. Հ. ԹԱՔՈՒՆ: ՕԴ կը նկատուի թեթեւ և թոյլ, ի. Հ. ՕԴԲ, ազանելիք ստից, որ կը նկատուի պինդ, և անդամոց ՅՕԴ, յօդուած: ԿԵՏ, ահագին ձկան անուն, յորմէ ի. Հ. կէտ, որ յոյժ փոքր է: Այս կերպով իրարմէ ծագած կը համարի մեծ և ցեց, կինճ և գինճ, տիտեռն և թիթեռն, տիեզերք և տզրոճկ, յոյլ և ձոյլ, տէգ և տիկ, մետաղ և մատաղ (մին պինդ և միւսն փափուկ), երիզ և երես, նախարար և նախիր, իշխան և խաշնարած, գուսան և քսու, վարդապետել և պատրել, փտիլ և փթթիլ, պատեան և մատեան, շանթ և դաշն, դարանիմ և թռանիմ, սալանամ և սլանամ, սեւեռիմ և սաւառնիմ . . . :

ՆՇԽԱՐ բառն ալ ԽՈՇՈՐԻ Հակ. էն կը դնէ, իբր ոչ-խոշոր. (անխոշոր, նխոր, նշխար) Հակառակի միաքն կարելի էր հոս արդարացունել, ըստ որում ն կրնայ նկատուիլ ԱՆ բացասականին համառօտեան, ինչպէս ՈՉ-էն ունիմք Ձ: Սակայն մեզ աւելի ուղիղ կ'երեւի նշ-խոր ստուգարանել, իբր կերակրոյ, ուտելեաց ման-

րուք, յիշելով ոչ-խարն (աշ-խօր), և նշխար-ի առումն ևս որ կերուած կերակրոյ մնացորդներն, խորոտիկի նշաններն կը նշանակէ:

ՆՁՈՎԵԼ բառին ն սառն իբրեւ բացասական մասնիկ գործածուած է, որպէս հեղինակին ստուգարանութենէն կ'երևի, զի արդարեւ ն-զով կը նշանակէ զովոյութենէ, ընկերակցութենէ զրկել զոք, (excommunicatio):

ՋՈՐԵԱԿ (մարախի տեսակ մի) փոքր է և ջորի մեծ, յիրաւի, բայց ԵԱԿ մասնիկըն կ'արդարացունէ զայդ. նոյնպէս ՄԱՄ ու ՄԱՄՈՒԿ բառերուն:

Ի հակառակէնի մտօք թերեւս կարելի է նշանակել մի քանի բառեր ուր ծանօթ մասնիկ չկայ հակառակութիւնն բացատրող, սակայն ներելի չէ այդ մի քանի դէպքերէն ընդհանուր սկզբունք մի հետեւցունել և անթիւ բառեր իրարմէ հանուած դնել, որպէս թէ մեր նախահարք հեղնական ոգւով դիտած լինէին իրերն. կուպրի սեւութիւնն ծաղրել ուզած լինէին սպիտակ կապարի անունն աւոր տալով, և այս ոգւով առաջնորդուած լինէին անթիւ բառեր ստեղծելու ի հակառակէն: Այդ անընդունելի է և անիմաստասիրական:

Սկզբունքին հակաբանական լինելէն զատ ուրիշ պարագայ մ'ալ պարտէր զգիւտըն երկրայական ցուցնել հեղինակին. բազում ուրեք ի հակառակէն ասելով յառաջ բերած է այնպիսի բառեր որք շատ լուր կը ստուգարանուին առանց այդ սկզբունքի: Եւ ևս զարմանալին այն է որ ուղիղ ստուգարանութիւնքն բնաւ հեղինակին ներկուռ հմտութեան սահմանէն դուրս չեն եթէ միայն սիրական գիւտէն հրապուրեալ չլինելով՝ սակաւիկ մի քննէր ու դնէր բառն: Օրինակի համար ԽՆԴԱՄ ի հակ. էն կը դնէ ԽԱՆԴԱՄ, իբր ոչ-խնդալ. մինչ դժուար չէր տեսնել թէ խանդամ լծորդն է խանձիմ (այրիմ) և նա-խանձիմ բայից, որպէս Հ. Տէրվիչեան արդէն նշանակած ալ էր: Նոյնպէս «ԲՈՒՐԴ», կ'ասէ, նկատի իբր կակուղ ինչ և փափուկ, ի. Հ. ԲԵՐԴ, ամուր, ամբողջիւն:» Հոս ալ գիւրին մեթոմն արգելք եղած է բերդ-ի ճըշմարիտ ստուգարանութիւնն տեսնելու, զոր մեք կուտամք աստ վստահ լինելով թէ բանասիրաց աներկբայ հաւանութեան կ'արժանանայ, և է յոյժ պարզ և յայտնի:

բերդ, լծորդն է բերձ (բարձր, բարձունք) բնոյն, որոյ ուրիշ լծորդ մ'ալ ՅԱՐԴ է: Եւ յիրաւի բերդին հական հանգամանքն է բարձր լինիլ քան զշրջակայս և այսպէս պաշտպանութեան և դիմադրութեան դժուարամատոյց կայան ընծայել: Այդ բնոց արմատն է ՎԵՐ, որ համարենայ լեզուաց մէջ պեր, բեր և այլ մերձաւոր ձեւերով կ'երեւի, և յորմէ են ի վերայ, բերձ, բարձր, պերճ, պարձ, բարդ, հպարտ, ամբարտաւան, բարտի, բառնալ, բեռն, հաւանականօրէն նաև լեռնո:

Հեղինակն ՀԱՐԵԻԱՆՑԻ բառն ԱՌԵԻԱՆԳԵՄԻ հակառակէն կը դնէ, մինչ ՀԱՐԵԻԱՆԳ-Ի է, հարեւանցի մաքրել, հարեւանցի սրբել, այսինքն ժամանակ շատ չանցունել գործն անելու, այլ դպչիլ ու անցնիլ շուտով, թեթեւ կերպով, վեր ի վերոյ: Իսկ առեւանգեմ-ն կը հանէ ՅՆԱԳԵՄԻՍ-էն որ է լլկել, բռնաբարել: Բառն յունարէնէն հանելու համար իբրեւ ճշմարիտ յանձն առած կը լինի երեք ենթադրութիւն— նախ թէ գրերն ետեւ առաջ շարժեր են հայերէնին մէջ—երկրորդ, յն. լլկել նշանակութիւնն փոխուած է յափշտակել, առնուլ տանիլ-ի առ մեզ.— երրորդ թէ բառին առեւ տարրերն, որք հնչմամբ և նշանակութեամբ յայտնի հայերէն են, ըստ երեւութին միայն են: Միթէ այդ ոլորտապտոյտ եղանակաւ բառն բռնի ստուգաբանելու տեղ աւելի բանաւոր և պարզ չէ՞ր լինէր առեւ-ածել վերլուծել, քանի որ ածել-ն ԱՔԵԼ ևս եղած է հաւաքել բային մէջ, որ ի միասին ածել կը նշանակէ:

Յուցնել է յետոյ թէ յունարէն ԹԵՍՏՐՈՆ հայերէն ԹԱՏՐ համառօտեալ ձեւն առած է, հեղինակն կ'ասէ թէ անկէ, ի հակառակէն, ունիմք ԴԱՏԱՐԿ, զի թատրն կը նկատուի իբր լի բազմութեամբ: Նոյնպէս յունարէն ԲԻՐԲՈՍ է օղակ, անուր, յորմէ լատ. circus, յորմէ մերս ԿՐԿԵՍ (ձիարշաւի բոլորակ հրապարակ կամ շէնք:) Եւ յառաջ կ'երթայ ասելու թէ կրկէսն բոլորակ կը լինի, ուրեմն կրկէս-էն է մեր ԿԵՍՆ, բոլորն յերկու հաւասար մասունս բաժանեալ: Վերջապէս ԿԵՍՆ ալ արմատն կը դնէ ՍԿԻՍՄՆ կամ ՍԿԻՉԲՆ բառին, սա ապշեցուցիչ պատճառաբանութեամբ թէ ըստ առածին՝ սկսանիլն է ժամանել ի կէս գործոյն—կէս իմն(314): Ուրիշ տեղ մ'ալ (190) Եգիպտոսի նեղոս գե-

տէն կը հանէ զմերս նեղ, զի գետն նեղ է ծովուն բաղդատմամբ: Պարսիկ դեպպանի մի Արտասիրաս անունէն կը հանէ ԱՐՏՈՍՐ(162): Հերմէս դից անունէն՝ համր և յամր (258): Կեսար-կայսր-էն ԿԵՍՈՒՐ:

Այս օրինակներն զխովին կը ցուցնեն հիդրնակին տրամաբանելու սարօրինակ եղանակն: Դժուարին, ոլորուն, շրջուն շաւիղներով ստուգութեան հասնելու ճարտարութիւնն, օտար լեզուաց հմտութեան հետ միացած, բոլորովին կը մոլորցունեն զինքն և պարզ, բնական ստուգաբանութիւններն իսկ աննշմարելի կը մնան: Միթէ ՅԱՄՐ յայանապէս ԱՄ, ԺԱՄ, ՅԱՄԵՄ, ՅԱՄԵՆԱՄ բառերու ազգականն չէ՞: Սկզբի, սկիզբն բառին արմատն միթէ ԻՍԿ (իսկութիւն) չէ՞: Եւ միթէ խոր իմաստաւորութեան պէտք կայ հասկանալու համար թէ ԹԱՏՐ և ԿՐԿԵՍ և նման բառեր շատ ուշ կրնան մտած լինիլ հայերէն լեզուին մէջ. և այն՝ ոչ ժողովրդական այլ ազատորեւոյ բարբառոյն մէջ, և թէ, հետեւապէս, անբանաւոր է ենթադրել որ մեր լեզուին հնագոյն, նախնական բառերն դարերով անգոյ սպասած լինէին մինչև որ թատր, կրկէս, Հերմէս, նեղոս, Արտասիրաս, կայսր օտար անուններն վերայ հասնելով վերջապէս բարեհաճէին ծնունդ տալսիս, կէս, ճեղ, դատարկ, յամր, արտօսր, կեսուր և այլն քան զինքեանս երիցազոյն և հական բառերու:

Ե

Մեր էջերու անձկութիւնն չի ներեր երկար խօսիլ այս երեւելի աշխատասիրութեան վերայ: Գործն, ի հարկէ փափուկ բնութեանն, չէր կրնար անխալ և կատարեալ լինիլ, և այն սխալներն զորս նշանակեցինք և աւելի շատերն զորս լռեցինք, չեն բաւական գործին թանկ արժանիքն յոչինչ գրել տալու: Միայն ցաւովի է որ կարծեցեալ գիւտի մի պատճառաւ վրիպմունք բազմապատկուած են ի զուր: Այդ կէտն առանց լուրջ քննութեան թողուլ կարելի չէր մեզ: Կը խոստովանիմք թէ ոչ փոքր զարմանք պատճառեց մեզ տեսնել ի յառաջարանէ անտի թէ Փրոֆ. Գարագաշեան զգիւտն ճշմարիտ կը հաշակէ, այն Գարագաշեան զոր խոստադատ տրամաբանող գիտէինք:

Անձկանօք կը սպասեմք տեսնել թէ Մխիթարեան Հայոց երկու Դպրոցներն ինչ պիտի ասեն այդ գիւտի մասին:

Մեր գնահատումն պարզութեամբ կրկնելու համար կ'առնեմք թէ Արթ. Տէր Յովհաննէս քահ. Հիւնքեարպէյէնտեանի Ստուգաբանական բառարանն հմտալից, պատուական, սքանչելի գործ է, բայց յայժ կը թերանայ յիմաստասիրական ոգւոյ:

ՏԵՂԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ ԵՒ ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ

— «Թանգարանական Միութիւնն» Նիուեորքի սաստիկ վէճ մ'ունեցաւ Օգ. 11ի ամսական նիստին մէջ: Վէճի առիթն էր առաջարկութիւն մի որով Հնչական մասնաճիւղն Ն. Ե. Ի., փափաք յայտնած էր որ ծախուցն հաղորդ լինելով բանան Թանգարանին հետ միաբանութեամբ սենեակ մի ուր գրեանն դրուին ազգայնոց տրամադրութեան տակ: Անդամներէն ոմանք Հնչականց՝ իբրեւ Հնչական Թանգարանի գրոց գործածութեան տնօրինութեան միջամուխ լինելն անբաղձալի նկատած են. ոմանք ալ Թ. Ի. խնամակալներն մեղադրած են թէ Հ. եանց հետ այդպիսի միաբանութիւն մի կազմելու մտօք բանակցութիւններ կատարելու իրաւուք չունէին. ոմանք ալ այս կարծեաց դէմ խօսած են, այնպէս որ կիրքերն բորբոքելով ազմկալից և անկարգապահ պահ մի անցուցած են: Վերջապէս քուէարկութեամբ որոշած են որ միութիւնն իբրեւ որոշ նըպատակի ծառայող ընկերակցութիւն պահպանէ իւր գոյութիւնն անկախ այլ ընկերութիւններէ:

— «Հայկազնեան Խաչակիրք», Նիուեորքի իրենց երկրորդ ամսօրեայ ժողովն ունեցան Օգոստ. 4ին, յորում տօնեցին Հայոց Թուականին կամ Նաւասարդի տարեդարձն: Սրահն լաւ զարդարուած էր շքանորհիւ կարգադիր մասնախմբին, որոյ ժըրալան անդամներն են Տ. Տ. Շահպաղեան Հաճեան և Ճիկրեան: Երեկոյին գլխաւորատենախօսն էր Տր. Ա. Ալվազեան, որ ի սկսելն յայտարարեց թէ նախորդ օրն հըրաւէր ընդունած էր խօսելու և չէր կըրցած պատրաստուիլ: Խօսեցաւ 35 վայրկեան և Հայոց Պատմութեան և Թուականին նկատմամբ պառչած տեղեկութիւններ հաղորդեց:

— Հ. Ե. Բ. Ընկերակցութիւնն Հանդէս մի տուաւ Օգ. 18ի գիշերն: Հանդէսն ունէր ի քանի անսովոր հրապոյրներ: Ներկայից զարմանք և հաճոյք մեծ էր լսել ամերիկացի երգիչն զՏիկին Քիտտի որ «Ծիծեռնակ» երգեց Հայերէն, ոչ միայն գեղեցիկ ձայնիւ և քաջ երաժշտութեամբ այլ և Հայերէն այնպիսի անսպթաք արտասանութեամբ որպիսի քիչ Հայէր ունին: Կ'իմանամք թէ Տիկինն մատուցել է նուագա-

հանդէսներու մէջ Հայերէն ևս երգել ի լուր Ամերիկացւոց:

Հանդէսին ուրիշ մէկ շքեղութիւնն էր Դ. դարու Հայկական տեսարանաց ներկայացումն ըստ աւուր պատշաճին, զի ասոնքն Տրդատ արքային և բովանդակ Ազգին ի քրիստոնէութիւն դարձն կը յիշատակէր: Տեսարանաց մէջ Տիար Վ. Պոյաճեան Տրդատայ դերն կատարեց, Տիկին Քիտտի՝ զԹագուհւոյն, Ա. Ալիքսանեան՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչին, Օրիորդ Պուղտանեան՝ Խոսրովիդիստի: Տեսարանքն անմոռնէ էին, բայց դերակատարներուն Հանդերձեղէնն ու կացքն շնորհալի էին և շքեղ:

Պատ. Ե. Հայկունի Համառօտ ճառով մի պատմեց Տրդատայ դարձին պատմութիւնն և մի քանի պատշաճ խորհրդածութիւններ արաւ:

Ընկերակցութեան Նախագահ Տր. Ն. Պոյաճեանի բացատրութենէն իմացանք թէ ինչպէս որ Հայկ. Միութիւնն կը տօնէ զՎարդանանց նահատակութիւնն. Հ. Խաչակիրք՝ զՆաւասարդ, Հնչականք՝ Գում. Գափուի հերոսներն (այսինքն իրենք զիրենք), այնպէս ալ Հ. Ե. Բ. որոշած է տօնել Հայ Ազգին դարձն ի քրիստոնէութիւն քարոզութեամբ Ս. Լուսաւորչին: Քանի որ ընկերութիւնն քրիստոնէական է, տօնի ընտրութիւնն ալ գերազանցապէս յարմար է:

Հ. Ե. Բ. Ընկերակցութեան Հանդիսին մէջ ամերիկացի փաստարան Տիար Քէմպլ անգլիերէն լեզուաւ ճառախօսեց, Թարգման ունենալով զՆախագահն: Փաստարանն նախ Տր. Պոյաճեանի արժանիքն հռչակեց — այդ մասն չթարգմանուեցաւ բայց հասկացուեցաւ մեծ մասն — ապա իբրեւ Հայասէր և Հայաճանաչ ոք մի քանի խթան տուաւ Հայոց: Իբրեւ փաստարան յաճախ գործ կատարած է մերազնեայց համար, որով առիթ ունեցեր է նոցա գանգատի պատճառներն ու պարագայքն իմանալ: Ասաց թէ իրեն ծանօթ ամեն դէպքի մէջ Հայն Հայուն դէմ դատ բացած է կամ բանալ ուզած: Յորմէ հետեցուց թէ Հայեր իրարու դէմ դիւրաւ կը զինին:

Յորդորեց որ զիրար պաշտպանեն և միարան ու համերաշխ լինին: Գանգատեցաւ թէ Հայեր ճշմարտախօս չեն և ոչ ալ պարկեշտ — թէպէտ ամենուն նկատմամբ չէ խօսքս՝ ասաց: «Աշխատեցէք քաղաքացի լինիլ այս երկրին, և իբրեւ քաղաքա-

ցի խառնուեցէք քաղաքին և երկրին քաղաքական գործերուն որպէս զի ազդեցութիւն ունենաք և պաշտպան գտնէք Ձեր շահուց և իրաւանց : Պէտքէս արհեստներու հետեցէք : Վերջապէս այնպիսի վարք ու բարք ունեցէք որ ոչ թէ միայն ձեր ներկայութիւնն Ամերիկացւոց առարկելի չի թուի այլ մանաւանդ բաղձալի լինի :

—Ամերիկացի փաստաբան Տիար Բէմպլի Հայոց բնաւորութեան մասին քննադատութեան առթիւ մեր ասելիքն կը վերապահեմք յառաջիկայ թուոյ :

—Ուօշինկթընի թերթերէն կը տեղեկանամք թէ մեր ազնիւ Հայրենակից Տիար Վարժապետեանի արեւելեան գորգեղէններն, իբր 30 հազար տոլարի արժէքով, բոլորովին այրած են հրդեհակէզ : Կորուստն ամբողջական է, զի գոյքն ապահովագրեալ չէին :

—Մաքսի նոր ցուցակի քուէարկումէն ի վեր բաւական չարժու՞մ յառաջ գալ ըսկաած է գործերու մէջ : Նիւ Նէմփշիւրի Մանչէստըրէն կը ծանուցանեն թէ Էմաքիկ Մէնիւֆէքչըրիկ Ընկ. վերսկսած է գործն որ 2500 բանւորի աշխատութիւն կ'ընձեռէ : Ինտիանայի Էլուուտէն ալ կը գործեն թէ Մք Պէթ ապակիի գործատունն վերսկսած է գործողութիւններն : Ֆրէնքթընի երեք (պատուհանի) ապակեգործ հաստատութիւնք նորէն վառած են իրենց հնոցներն և կը պատրաստուին Սեպտ. 1ին գործի սկսելու :

—Կարեւոր խրատ մի մեր Հայ եղբայրներուն որք թէնիմընթ հառւաններու մէջ բնակելով՝ կը կարծեն թէ մէկուն սենեակն ներս մտնելու ատեն գլխարկն հանել քաղաքավարութեան լրումն է : Պէտք է գիտնալ թէ պօրտիմկ և փրայվէյթ տներու համար այդ բաւական չէ, այլ անհրաժեշտ է տան դրսի դռնէն ներս մըտնելու ատեն գլխարկն հանել և բոլոր ժամանակ գլխիբաց մնալ մինչեւ դարձեալ դրսի դռնէն դուրս ելնելու ատեն :

—Օրոտտ. 21ին կը գրէ մեզ թղթակից մի Պոսթոնէն. — «Հոս ի Պոսթոն անկախ կրօնական ժողով մունիմք, եպիսկոպոսական եկեղեցւոյ մատրան մէջ, ուր լուսա-

ւորչական և բողոքական անխտիր կ'երթանք ամէն կիւրակէ. Հայ եկեղեցւոյ շարականներ կ'երգենք, և Պատ. Փէշթիմալ-ճեան կը քարոզէ : Յուլիս 14ի Հնչ. պատգ. ժողովին ընտրութիւնք խռովութիւն յարուցած են պատգամաւորաց մէջ, որովհետեւ Ն. Կ. պաշտօնանկ եղաւ և անոր տեղն ընտրուեցան Ս. և Շ. : Այս չաբաթ իրիկուն մասնակի ժողով մ'ունեցան Հնչ. ումանք, Կ. ի կողմնակիցք, սակայն լուր չունիմ անց ու դարձից : Օգ. 9ին ալ Հայ բողոքական քարոջիչներն տարեկան ժողով մ'ունեցան հոս դռնփակ :

—Ուստըրէն կը խնդրեն որ սխալ մի ուղղեմք— այսինքն թէ Հայր և որդի Բարակեանք ի միասին սեպականատէր են տանն, ոչ թէ միայն Հայրն :

—Տիար Յովհաննէս Բէպապեան Ուսչ Հիլ (Րոտ Այլէնտ) ամառանոցում մի անգլիերէն թերթ հիմներ է, որ կը ծառայէ տեղւոյն հիւրերուն համար կարեւոր լուրեր հաղորդելու :

—Տիար Յովհաննէս Չաչումեան Պոսթոնի «Կանանց Թերթին» մէջ երկար յօդուած մի հրատարակած է «Հայաստանի Կնոջ» վերայ : (Տես. Թիւ Յուլ. 14 և 28)

—Նիւ Եորքի մէջ այժմ երկու Հայկական ճաշարաններ կան : Պատահութիւն ունեցանք այցելել Մեծիկեան ճաշարանն, որ Արմիմըմ Քամէ անուն կը կրէ Գ. Էվինիւի և 28դ փողոցի անկիւնն, և զարմացանք տեսնելով որ արեւելեան և ամերիկեան այնպիսի ընտիր կերակուրներ կրնայ տալ այնպիսի աժան գնով որ այս քաղաքին մէջ բոլորովին նորօրինակ է : Միայն Հայեր կը յաճախեն անդ և գրեթէ տեսակցութեան կեդրոն մ'են դարձուցած սըր-ճարանն :

—ՀԱՅՑ անուն թերթին մէջ հետեւեալ գուարճաբան լաճմ կը կարդամք. — Սուլթանն. «Պիտի ամուսնանամ գալ երկու չարթի և դարձեալ յաջորդ ուրբաթ օրն. Չէք հաճիր ձեր ներկայութեամբ պատուել գոնէ զմին իմ հարսանեաց :» Ծահն. — «Թէրսիմէ, ես ալ իմ հարսանիքներն ունիմ դոյն այդ թուականներում :»

—Բարիգի Մեր ազգայիններէն Մեծ Տաիր Ռափայէլ Մարկոսեան ամուսնացած է Ազնիւ Օրիորդ Թ. Փէյլիվանեանի հետ :

Տ. Մարկոսեան մեր մեծարելի հարուստներուն փոքր դասուն կը վերաբերի, զի հայրենասիրական լուրջ աշխատութիւններն առատաձեռն նպաստիւք կը քաջալերէ, ինչպէս արդէն ծանօթ է ՀԱՅՔի ընթերցողաց:

Այս առթիւ ի դէպ է խրատ մի տալ մեր ա՛յն երիտասարդաց որք ընկերվարական գաղափարներու հոսանքէն բռնուած՝ սկսեք են արհամարհանք դաւանիլ դէպ ի մեր հարուստներն և երբեմն իրենց հրապարակային ճառատանաց մէջ ալ յախուռն կը ճամարտակեն հարուստ հայերուն դէմ: Պէտք է գիտնալ զանազանել ազնիւ մեծատունն ճղճիմ ընչեղէն: Մեր ազգի մէջ երկու տեսակէն ալ կան, ինչպէս ամեն ազգի մէջ: Զգայուն և բարեսէր հարուստներն այնքան աւելի մեծարելի են որքան սակաւ են թուով, և պարտ է երիտասարդաց մասնաւոր յարգանքը խօսիլ նոցա հետ և նոցա մասին: Իսկ այն հարուստներն որք դրամի կը պաշտեն և ամեն ազնուութիւն զո՛հ տալով կրցած են հարստանալ, յիրաւի անարգ արարածներ են:

— Օգոստ. 9 թուով կը գրեն մեզ Կ. Պոլսէն թէ քանի մ'օրէ ի վեր տեղացած անձրեւներն շատ մը խախտել տուներ փըլցուցին կամ անբնակելի ըրին: Մասնաւորապէս չարժան թաղերն աւերակ և անբնակ կը մնան: Հայք ամենէն աւելի վընասուած ժողովուրդն են:

— Լոնտոն բնակող մեր հայրենակիցներէն ոմանք ուղղած են առ Տէր Կլատսթոն նամակ մի որով կը գանգատին որ զՀայս յուսախար արած է Ազատական Կուսակցութիւնն: Նամակին պատճէնն հրատարակուած է Լ'ԱՌՄԵՆԻԻ Յուլիս թուոյն մէջ:

— Բարիզի հայրենասէրք 40 սակի նուէր յղած են ԼԱՌՄԵՆԻԻ՝ ի ձեռն Մեծ Տ. Իսկէնէրի, (նազազազ Բարիզու հայրենասիրական Յանձնախմբին):

— Լոզանի LA REVUEին մէջ (18 Յուլիս) կը կարգամք թէ մեր հայրենակից Տիար Ակոբ Մեղաւորեան օրէնսդիտութեան Տոքթորի աստիճանն ստացած է: Իւր ընթացաւարտական ճառին նիւթն է եղեր «Հայ Ընտանիքն ու Ամուսնութիւնը»:

նըն»: Այդ ճառի նախաբանին մէջ կուտայ հայկական օրինաց և Մխիթար Գօշի իրաւաբանութեան աղբերց պատմութիւնն:

— Ռուսաց կառավարութիւնն պէս պէս օրէնքներով կը ջանայ Ռուսահայոց մէջ տարածել ռուսերէն լեզուի ուսումն: 1889 ին հրաման եղաւ որ Հայ-լուսաւորչական եկեղեցական-ծխական վարժարանաց մէջ ռուսերէն լեզուի, ռուսաց պատմութեան ու աշխարհագրութեան ուսուցիչներ պէտք է ուսուցչական արտօնագիր ունենան, իսկ ուրիշ առարկայից դասախօսութեան համար թոյլ կուտար կաթողիկոսին ընդունիլ այնպիսիներն որք չունին յիշեալ արտօնագիրն, բայց այն պայմանաւ որ այս բացառութիւնը ընդունուի մինչև հինգ տարի միայն, իսկ այնուհետև արտօնագիրն ստիպողական պիտի լինի ամենուն համար: Այդ ժամանակամիջոց լրացաւ ներկայ տարուան Մարտ 22ին: Այս տարի Սր. Կաթողիկոսն, ընկերութիւնք և գործիչք մեծ փութով կարգադրութիւն արած են, որպէս ՄՇԱԿ կը պատմէ, որպէս զի ոչ-արտօնեալ հայ ուսուցիչք և վարժուհիք մասնաւոր դասընթացքի հետեւեւելով մամռ եղանակիս՝ կարենան ուսուցչական արտօնագիր ստանալ հարկաւոր քննութենէ անցնելով: Ռուսահայոց 197 եկեղեցական-ծխական վարժարանաց 464 ուսուցիչք և վարժուհիք կան, որոց միայն 132ն ունին արտօնագիր: Կը յուսացուի թէ ձեռք առնուած, թէև քիչ մի ուշիկեկ, միջոցներուն շնորհիւ մինչև յառաջիկայ աշուն այնքան արտօնագիր ստացողներ ալ պիտի գտնուին որ ռուսահայ վարժարանաց գործն մեծ հարուած չկրէ:

Լոնտոնէն կը գրեն մեզ— Անտարակոյս ուրախութիւն պիտի պատճառէ ձեզ երբ սոյն երկտողիւ իմանաք թէ Լոնտոնի Հայերը Յունիս Նին մի ընթերցարան կազմեցին: Այդ ընթերցարանի վարչութիւնը կը խնդրէ Ձեր Լեծապատմութենէն որ դուք ևս նուիրէք ձեր ազգօգուտ թերթէն մէկ օրինակ, որով սատարած պիտի ըլլաք սոյն օգտակար ձեռնարկութեան:

Հասցէ—Secretary of ARMENIAN READING ROOM, 40 Fitzroy St., Fitzroy Sq.

LONDON, W.

—Տաարեան թէստորեան Մածունի դատուն կրկնուեցաւ Կիւլեան եղբարց դէմ ևս, որք Մածուն կը վաճառեն նոյնպէս շիշերով, և դատարանն առ այժմ իմնըմքը կամ արգելք դրաւ Կիւլեանց դէմ ևս:

Կը խնդրեմք որ մընի օրտըրի կամ մանտա տը փօսթի միջոցաւ խմբագրութեանըս դրամ յղողներն՝ Նիւ Եորքի փոստ օֆիսին Station E. (Եղ ճիւղ)ին ձեռքով զայն մեզ հասցունելու հրահանգ տան իրենց քաղաքի թղթատան: Այսպէսով մեծ դիւրութիւն ընծայած կը լինին մեզ:

INTERNATIONAL CLINIC
111 Sand St., Brooklyn.
ՊՐՈԹԻՒԼԻՆ

Պրոքլինի կամրջին մօտիկ, ամեն օր բաց է այս տխրէնէրին կամ դարմանատունն թէ ներքին և թէ վիրաբուժական հիւանդութիւններ դարմանելու համար: Տոքթոր Զ. Բ. Թեստորեան յանձն առած է Հայոց ձրի բժշկական քոնսլթոյ տալ երկուշաբթի, չորեքշաբթի և ուրբաթ օրերն, կէս օրէն յետոյ ժամ 2էն մինչեւ 4ը: Բոլոր կառքերն ու օդաչու կառախմբերն այս դարմանատան մօտ կերթան թէ Պրոքլինէն և թէ Նիւ Եորքէն: 111 Սէնտ Սթրիթ, Պրոքլին:

ՆՈՐ ՀԻՇՏԵՐԵԿՈՒԹԻՒՆ

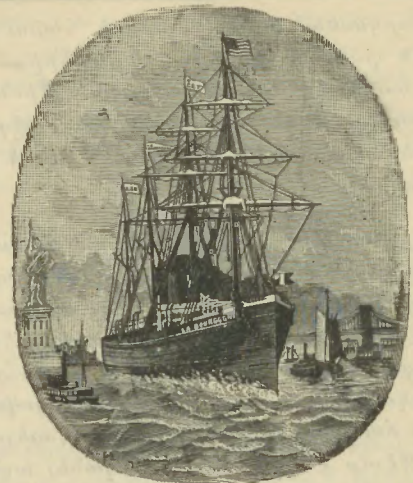
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀՈԳԵՖԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԳԱԽԱՆԱՔ

Ի Մ. Ս. ԳԱՅՐԻԷԼԵԱՆԷ

«Հայք»էն ինչ ինչ փոփոխութեամբը հանուած այս ուսումնասիրութիւնն կը ծախուի 10 սէնթի: Հինգ օրինակի գին կանխիկ վճարողն 10 օրինակ կը ստանայ, այսինքն հինգ օրինակ ալ ձրի:

«Հայքի» նախորդ տարիներն կը վաճառուին հետեւեալ գներով.
Ա. տարի, 1 տուար 50 սէնթ կամ 7.5 ֆր.
Բ. „ 2 „ կամ 10 ֆրանք:
Գ. „ 2 „ „ „ „

ԴԻԻՐՈՒԹԻՒՆ
ՓՈԽՆԴՐՈՒԹԵԼՆ
ՄԱՐԴՈՑ ԵՒ ՍՏԱԿԻ

Նաւերու տոմսակ կուտանք դէպ ի թուրքիոյ կամ Եւրոպիոյ ունէ կողմ երթալ ուզողներուն: Մասնաւոր գծեր ունիմք ուղղակի թուրքիա կամ Ռուսիա տանելու: Մեծ դիւրութիւն մը կը լինի ճամբորդներուն երբ հոս գիտեն թէ ինչ գծով պիտի ուղևորին, և տոմսակնին կը գնեն մէկէն, որով թէ՛ աժան գնով պիտի առնեն և թէ՛ օտար երկիրներու մէջ տոմսակ գնելու համար միջնորդներու պէտք չունենան և չխաբուին: Նոյնպէս Եւրոպայէ դէպի հոս եկողներուն ևս մեծ դիւրութիւն է տոմսակը հոս գնել և խրկել, որ ստակը չկորսուի և չխաբուին ինչպէս շատերուն եղած է: Ամենէն լաւ գիծը գիտցուած է ՅՐԷՆՉ ԼԱՅՆԸ որուն վրայ բոլոր ճամբորդներէն գոհունակութիւն լած ենք: Նաւերը մեծ և գեղեցիկ են և արագ կ'երթան. լաւ կերակուր և գինի կուտան, և աժան գնով:

Նաև մեր տանց ստակի փոխադրութիւնը տարիներէ հետէ գոհացուցած է բոլոր յաճախորդներն: Փորձառուներէն հասկցիր ստակդ ձեռքէդ հանելէդ առաջ որպէս զի չխաբուիս, երբ ըսեն թէ ուրիշներէն աժան կուտանք: Ապահովութիւնը բոլոր շահերուն մեծագոյնն է և շատ տարիներու փորձառութիւնը մեծ ապահովութիւն մ'է: Աստի ստակ և տոմսակ թուրքիոյ կամ Եւրոպիոյ ունէ կողմ խրկել ուզողներ կամ տեղեկութիւն ուզողներ կրնան դիմել հետեւեալ հասցէին:

Նամակներու պատասխանները չուսով կը գրուին:

D. M. SHOOSHAN
41 Exchange St., Worcester, Mass.

Մ. Ս. Թ. ՆԱՀԻԳԻԱՆ

ՈՒՍԹՂՐ ՄԱՍ.

Ամերիկայի մէջ 12 տարուան երկար փորձառութիւն ունենալով ամենայն դիւրութիւն կ'ընծայեմք մեր Հայրենակցացը փոխանակազիր տալու մասին, Թուրքիոյ այլև այլ կողմերը և Եւրոպիոյ բոլոր գլխաւոր քաղաքաց մէջ: Մեր փոխանակազրկութեան մասին հայրենակիցք արդէն տեղեակ են անցեալ 12 տարուան մեր ընթացքէն: Նաև նաև թիքէթ կուտամք ասկէ Եւրոպա կամ Թուրքիա երթալու գոհացուցիչ գներով և է գծով, և մասնաւորապէս կը յանձնարարեմք American Line (Ամէրիքըն Լայն) կոչուած գիծն, որ կը պարսկնակէ Սիթի Օվ ՓԱՐԻՋ և Սիթի Օվ ՆիՈՒ ԵՌՐԻ կոչուած ամենապատուական և ամենաարագ նաւերը, որ ամեն չորեքշաբթի ժամ 11ին ճամբայ կեննեն Նիու Եորքէն:

Աստուածաշունչ (աշխարհաբար) այլև այլ մեծութեամբ և Աւետարան, և այլ կրօնական գրեանք կը վաճառեմք գրեթէ Կ. Պոլսոյ մէջ ծախուած գներովն, նաև գիտական և պատմական ուէ գիրք կրնամք շատ կարճ ժամանակի մէջ բերել տալ եթէ հրաման ընդունիմք:

Ամեն նամակներու մեր անմիջական ուղադրութիւնը կուտամք ինչպէս սովորութիւն է:

Մեր հասցէն— M. S. T. NAHIGIAN

P. O. B. 478, Worcester, Mass.

Ահա գերձակ մի որ ամեն տեսակ զգեստուց պատուականն կը շինէ իրստ չափաւոր գնով, ինչպէս որ մեր Հայերէն ունանք փորձով տեսած և զարմացած են: Նիւթերն ընտիր են և ձևերն վայելուչ: Փորձեցէք և տեսէք

PERFECT FIT GUARANTEED BY OUR OWN ADAPTION OF THE ENGLISH AND FRENCH SYSTEMS OF CUTTING

LONG DOVE-TAIL FROCK SUIT

DOUBLE BREASTED SACK SUIT

SINGLE BREASTED SACK SUIT

ALL GARMENTS MADE BY US KEPT IN REPAIR FOR 1½ YEARS, FREE OF CHARGE.

SOFT ROLL SACK SUIT

THE WESTMINSTER

COPY RIGHTED.

THE LATEST HIGH CLASS \$15 TO ORDER POSITIVELY WORTH \$40.

MADE OF THE FINEST GRADE OF IMPORTED CLAY DIAGONALS, THAT WILL NOT GLOSS; VICUNA CHEVIOTS PLAIN OR RIBBED; SCOTCH FANCY MIXED CHEVIOTS AND WORSTEDS, FRENCH CASSIMERES, TWEEDS AND A FULL LINE OF OTHER FASHIONABLE GOODS.

COHEN & Co. FRENCH TAILORS

27 & 29 ANN ST. ONE DOOR WEST OF NASSAU. NEW YORK

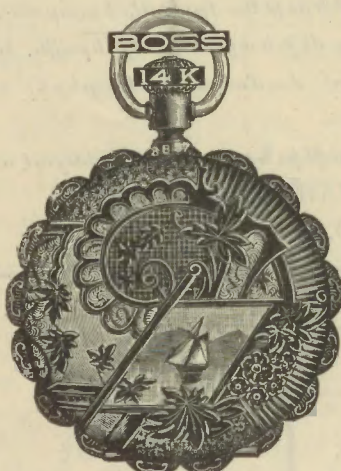
NEUMANN BROTHERS

Առաջնակարգ կազմարարք նիւ Եւրօքի

76 E. 97 ֆոլոյ

Պրօտուէյի մօտ

Հայքի տարեկանն կը կազմեն 1 տո-
լարով, անունն ալ Հայերէն գրելով: Կը
կազմեն ամեն ուրիշ լեզուաւ ամեն տե-
սակ գրքեր:

A 5249

191 FRONT ֆոլոյ, Worcester, MASS.

Ստեփան ֆ. Բրուտեանս, պատիւ ու-
նիւմ ծանուցանելու իմին ազգայիններուս
թէ առանձինն խանութ մ'ունեցած եմ
քանի մը շաբաթներէ ի վեր և կը պահեմ
ամեն տեսակ ժամացոյցներ զուտ ոսկի
ոսկեզօծ և արծաթ. նաև ամեն տեսակ
ոսկեզօծ շքեղանք և ոսկի մատանիներ և
որ ըստ կարգին. նաև ամեն կարգի խոշոր
ժամացոյցներ թէ պատի և թէ րաֆիյար-
մար մօտս կը գտնուին, և կը վստահա-
ցունեմ թէ խիստ չափաւոր գներով կըր-
նամ վաճառել: Ազգայնոցս մասնաւոր
զեղջ կ'ընեմ որեւէ ապրանք համար որք
մօտս կը գտնուին:

Նաև ամեն տեսակ ժամացոյցներ թէ
ամերիկական և թէ եւրոպական կը նորո-
գեմ խիստ չափաւոր գներով և լաւագոյն
կերպով և կերպիւսաւորեմ մէկ տարի:

ՍՏԵՓԱՆ Փ. ԲՐՈՒՏԵԱՆ

ՅԱԿՈԲ ԵՒ ԿԱՐԱՊԵՏ ԵՂԵԱՐԲ

Յ. Է. Բ. Բ. Բ. Բ.

EKIZIAN BROTHERS

30 Eddy St.

Providence R. I.

Անցեալ տարուան Միացեալ Նահան-
գաց դէպի Եւրոպա մեր ունեցած ստակի
փոխադրութեան համեմատութիւնն ար-
դիւնաւոր ըլլալուն՝ ներկայիս կը խոստա-
նամք որ ա'լ աւելի զոհողութիւններ ա-
նեմք:

Անոնք որ կը կարօտին ստակի փո-
խադրութիւններ անել՝ դէպի Եւրոպա կամ
Թուրքիոյ կողմերն, ամեն մէկ քաղաքի
իրենց համեմատութեամբն կարգադրած
ենք որ թէ մեր անձեական տուներու և
թէ մասնաւոր գործակատարներու ընդու-
նելութեան պայմանաւ փոխանակադրեր
պիտի ծախսենք գոհացուցիչ պէրպով:

Այս նկատմամբ մեր հասցէին գրուած
նամակներու մասնաւոր ուշադրութիւն
անելով անմիջապէս պիտի պատասխա-
նենք:

ԳԱՌՆԻԿ ՏԷՕՔՄԷՃԵԱՆ

Յանձնակատար-գործակալ

ամեն տեսակ

Գրական և տպագրական արտադրութեանց
և ևն. ևն.

Հաստատեալ 1890 ի Ռուսճուք

FRANCOIS FRENTZ

ԱՌԱՋՆԱԿԱՐԳ ԴԵՂԱԳՈՐԾ

311 SEVENTH AVE. NEW YORK

277 և 284 փողոցաց միջև

Ed. LEGOLL

ԴԵՂԱԳՈՐԾ

286, 77 Էվինիու

նիւ Լորք

267 և 277 ֆողոցներուն միջև

Դեղագրեր կը շինուին խնամով

Տ Պ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն
Մ . Ս . Գ Ա Բ Ր Ի Է Լ Ե Ա Ն